

**Міністерство освіти і науки України
Луцький національний технічний університет
Факультет цифрових, освітніх та соціальних технологій
Кафедра соціогуманітарних технологій**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»**

**СОЦІАЛЬНА БЕЗБАР'ЄРІСТЬ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки
(Інклюзивна освіта)»

Виконав: здобувач вищої освіти
групи ОПНм-21
Зарубич Тетяна Ростиславівна

Керівник:
к. соц. н., доцент
Піменова Ольга Олександрівна

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«___» _____ 2024 р.
Гарант освітньо-професійної
програми:
к.пед.н., доцент
Потапюк Л.М.

Луцьк – 2024 року

АНОТАЦІЯ

Зарубич Т.Р. Соціальна безбар'єрність в умовах освітнього середовища. Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОПІ «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)» спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2024.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У роботі досліджено: у першому розділі здійснений теоретичний аналіз дослідження проблеми соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища; проаналізований процес організації безбар'єрного освітнього середовища та визначено його роль в забезпеченні соціальної інклюзії учнів.

У другому розділі здійснене емпіричне дослідження проблеми соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища; проаналізовані його результати. Надані рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі.

Ключові слова: *безбар'єрність, соціальна безбар'єрність, інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, соціалізація, інтеграція*

ANNOTATION

Zarubych T.R. Social accessibility in the educational environment.
Manuscript.

Qualification work of the master of OPP "Educational, pedagogical sciences (Inclusive education)" specialty 011 "Educational, pedagogical sciences". Lutsk National Technical University. Lutsk, 2024.

The qualification work of the master consists of an introduction, two sections, conclusions, a list of used sources, appendices.

The work investigates: in the first section, a theoretical analysis of the study of the problem of social barrier-freeness in the educational environment is carried out; the process of organizing a barrier-free educational environment is analyzed and its role in ensuring the social inclusion of students is determined.

In the second section, an empirical study of the problem of social barrier-freeness in the educational environment is carried out; its results are analyzed. Recommendations are provided for the prevention and overcoming of social barrier-freeness in the educational environment.

Keywords: *barrier-freeness, social barrier-freeness, inclusion, children with special educational needs, inclusive education, inclusive learning, socialization, integration.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	10
1.1. Концепт безбар'єрності в інклюзії	10
1.2. Організація безбар'єрного освітнього середовища	20
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	30
2.1. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження щодо сутності соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища	30
2.2. Рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі	36
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Останні роки характеризуються зростанням усвідомлення значущості рівності, що стимулює позитивні зрушення у цьому контексті. Сьогодні кожен має право брати участь у суспільному житті на рівних умовах. Інклюзія – це процес інтеграції усіх людей у суспільне життя, незалежно від їхньої національності, стану здоров'я, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи інших характеристик, що передбачає забезпечення для усіх рівних можливостей та відповідальності за їхню реалізацію. Це досягається шляхом усунення бар'єрів і подолання дискримінації, які обмежують повноцінну участь у соціальних процесах і призводить до того, що всі члени суспільства отримують однаковий доступ до освіти, професійної та політичної діяльності, культурного й творчого життя без жодних дискримінаційних перешкод. Отож вільна від певних бар'єрів особистість має більші можливості для самореалізації.

Проблема створення безбар'єрного освітнього середовища є актуальною темою досліджень, якій приділяли значну увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. До них відносимо В. Азіна, Л. Байду, Р. Вайолну, О. Галицького, Я. Грибальського, Е. Даніелс, Л. Даниленко, С. Зубченка, Ф. Крида, Е. Музафарову, Р. Мейо, Н. Мірошніченко, Г. Першка, Ю. Сачука, Ю. Тищенко, Д. Чернікова та інших. Крім того, варто відзначити праці науковців (А. Капська, О. Безпалько, С. Ніколаєнко, А. Колупаєва, Г. Лещук та А. Цимбалару), які заклали основу досліджень інклюзії. У наукових дослідженнях українських учених (О. Безпалько, С. Крошка, А. Колупаєва та ін.) аналізується тема безбар'єрного освітньо-розвиткового середовища. У наукових доробках дослідників (Т. Кочубей, О. Боровець, Г. Лещук, О. Балдинюк, І. Гульвіта, О. Потапенко та ін.) також розглядаються світоглядні аспекти щодо структури та масштабів безбар'єрного середовища. Питання дослідження безбар'єрного середовища та індивідуалізації навчального процесу в умовах професійно-технічної освіти розглядали такі науковці, як Р. Вайнола, І. Гриценко, О. Пашенко, Л. Сергєєва, Н. Софій та інші. Т. Вакуліч зосереджувалася на соціально-психологічному

супроводі дітей з обмеженими можливостями у навчально-виховному процесі, С. Єфімова вивчала готовність педагогів до інтегрованого навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх закладах, В. Засенко аналізував актуальні питання теорії та практики освіти таких дітей.

Попри те що в Україні проводяться реформи системи освіти, спрямовані на забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх учнів, питання створення безбар'єрного освітнього середовища досі залишається недостатньо дослідженим у теоретичному аспекті, тому потрібні подальші дослідження, що стосуються означеної проблеми, інклюзивної культури, а також розвитку професійних і комунікативних компетентностей команди інклюзивного супроводу в навчальних закладах різних рівнів і типів.

У зв'язку з цим дослідження проблеми соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища набуває особливої актуальності.

Мета дослідження – визначити особливості соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища та розробити рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі навчальних закладів.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища.

Предметом дослідження є особливості безбар'єрного освітнього середовища.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- проаналізувати сутність поняття безбар'єрності в забезпеченні соціальної інклюзії;
- визначити особливості організації безбар'єрного освітнього середовища;
- провести емпіричне дослідження щодо сутності соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища.
- розробити рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі навчальних закладів.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, аналіз нормативно-правової бази, емпіричне дослідження – онлайн-опитування (CAWI) шляхом заповнення респондентами опитувальника, створеного у Google-формі, метод експертних оцінок.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні теоретико-методологічних знань щодо ролі соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища з метою забезпечення соціальної інклюзії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у виявленні аспектів проблеми соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища, що допоможе прогнозувати її подальший розвиток і дасть використовувати рекомендації педагогам, адміністрації, батькам у навчально-виховному процесі на засадах соціальної безбар'єрності.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у розробці рекомендацій педагогам, адміністрації закладів освіти, батькам щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Матеріали дослідження, його основні положення та результати доповідалися й обговорювалися на V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Соціально-психологічна допомога і соціальна робота: виклики сучасності» (18–19 квітня 2024 р., м. Луцьк).

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота магістра складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1. Концепт безбар'єрності в інклюзії

Інклюзія – це процес інтеграції всіх людей у суспільне життя, незалежно від їхньої національності, стану здоров'я, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності чи інших характеристик. Це досягається шляхом усунення бар'єрів і подолання дискримінації, які обмежують повноцінну участь у соціальних процесах. Наприклад, обмежений доступ до виборчих дільниць для людей з інвалідністю або упереджене ставлення до представників різних національностей чи сексуальних орієнтацій створюють перешкоди для їхньої активної участі у житті спільноти.

Науковці зазначають, що інклюзія як соціальне явище, пройшла кілька історичних етапів. Серед них:

Виключення: на початкових етапах люди з інвалідністю були повністю ізольовані від суспільного життя і не сприймалися як його невід'ємна частина.

Сегрегація: це період, коли їх ізолювали в умовних «гетто» або спеціальних установах, відокремлюючи від решти суспільства. Прикладом боротьби із сегрегацією є рішення Верховного суду США у справі *Brown v. Board of Education* 1954 року, яке визнало незаконним розділення учнів за расовою ознакою у школах. Після цього уряд запровадив заходи для забезпечення рівного доступу до освіти, зокрема обов'язкове використання шкільних автобусів.

Інтеграція: на цьому етапі люди з інвалідністю почали ставати активними учасниками суспільного життя, отримуючи доступ до освіти, роботи та дозвілля, а також викликаючи зацікавлення суспільства у задоволенні їхніх потреб.

4. «Власне інклюзія: люди з інвалідністю активно беруть участь у суспільному житті, приймають рішення та несуть відповідальність, чітко дотримуючись принципу «Нічого для нас без нас». Початок руху за інклюзію

відбувся в грудні 1955 року в Монтгомері, Алабама, коли темношкірим людям дозволяли лише стоячи їздити в задній частині муніципального автобуса. Роза Паркс, втомлена після роботи, відмовилася поступитися в автобусі місцем світлошкірому чоловіку, що призвело до її арешту. Цей інцидент спровокував бойкот темношкірих громадян, серед яких були й працівники транспортної системи, і тривав він 381 день, в результаті чого багато процесів у місті були паралізовані» [7, с. 100].

Останні роки характеризуються зростанням усвідомлення значущості рівності, що стимулює позитивні зрушення у цьому напрямі. Сьогодні усі можуть і мають право брати участь у суспільному житті. Кожному інклюзія забезпечує рівні можливості та відповідальність за їх реалізацію. Це передбачає, що всі члени суспільства отримують однаковий доступ до освіти, професійної та політичної діяльності, культурного й творчого життя без жодних дискримінаційних перешкод.

Однак на тлі збройної агресії росії виникла серйозна загроза втратити державну незалежність і суверенітет. Ще більшою небезпекою є порушення прав людини. Це стосується як внутрішніх аспектів (обмеження доступу до певних сфер життя через воєнний стан), так і глобальних демократичних цінностей (рівності, справедливості, дотримання міжнародних кордонів, поваги до різних національностей і навіть протистояння між добром і злом).

Окрім суто військових викликів, таких як озброєння, мобілізація, волонтерство та донорство, Україна стикається з глобальними завданнями щодо захисту демократичних цінностей, які суспільство лише починає глибше усвідомлювати. Вільна від певних бар'єрів особистість має більші можливості для самореалізації. Це підтверджується прикладами успішної роботи новоствореного українського військового комплексу та професійних військових, які демонструють високу майстерність, захищаючи мирні міста та села від атак агресора. До того ж це покоління українців уже чітко усвідомлює свою національну та громадянську ідентичність, що відрізняє його від однолітків з боку ворога, які виростили під впливом пропаганди та хибних цінностей.

Попри виклики, спричинені війною, а також економічними та соціальними труднощами, держава приділяє велику увагу забезпеченню захисту та дотримання прав людини. Згідно з Конституцією України, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в державі» [9]. Водночас чимало громадян України стикаються з перешкодами під час:

- реалізації своїх прав;
- доступу до публічних послуг;
- участі в культурному, політичному та суспільному житті.

Такі бар'єри виникають у різних аспектах суспільного життя.

Поняття «безбар'єрність» офіційно декларується як риса й майбутня обов'язкова норма демократичного суспільства, що виявляється в забезпеченні комфортного існування усіх його учасників, незважаючи на їхні відмінності – фізичні, расові, етнічні, вікові, статеві, статусні, релігійні тощо. Це завдання глобальне, комплексне, через що має вирішуватися усім суспільством – представниками влади, і громадськістю.

Саме тому Президент України попри складну зовнішню ситуацію 03 грудня 2020 року видав Указ «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [28], який спрямований на створення безбар'єрного середовища у різних сферах життя, забезпечення рівних умов для всіх груп населення з метою їхньої самореалізації, отримання освіти, працевлаштування, розвитку талантів і потенціалу. Документ передбачає системний та комплексний підхід до впровадження принципів соціальної, економічної, політичної, цифрової та фізичної безбар'єрності, враховуючи ініціативи громадянського суспільства.

Цей указ має підтримку Кабінету Міністрів України, що виражається у розробці та ухваленні Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року [20].

Ще одним ключовим документом безбар'єрності освіти є «Національна стратегія розбудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій

українській школі» [18]. Цей стратегічний документ розглядається як комплексний з інформації у розділах, які охоплюють: встановлення взаємозв'язку із іншими документами; обґрунтування необхідності набуття освіти всіма групами населення, включаючи особи із спеціальними освітніми потребами; визначення компетенцій здобувачів освіти з особливими потребами; аналіз умов для організації безпечного та здорового освітнього середовища; визначення причин та проблем невідповідності безбар'єрності освітнього середовища заданим параметрам; визначення мети та принципів діяльності; формулювання стратегічних цілей та основних завдань, спрямованих на побудову безбар'єрного освітнього середовища; прогнозування результатів впровадження етапів стратегії; визначення суб'єктів, що відповідають за реалізацію стратегії; уточнення процесів моніторингу та оцінки виконання стратегії; звернення до фінансових аспектів, необхідних для успішної реалізації Національної стратегії. Цей документ виступає не лише як описовий матеріал, але і як реальний план дій, спрямований на забезпечення безпечного, здорового та безбар'єрного освітнього середовища в українських школах [20].

Основним національним нормативно-правовим актом, який визначає правові основи створення безбар'єрного освітнього середовища в освітньому закладі, є Закон України «Про освіту» [31]. Згідно з цим Законом, освіта в Україні повинна бути обов'язковою, доступною, якісною та безоплатною. Особи з особливими освітніми потребами (ООП) мають право на створення для них інклюзивного освітнього середовища, яке гарантує рівний доступ до навчання нарівні з іншими.

На початку 2023 року відбулося засідання Ради безбар'єрності, під час якого перша леді України О. Зеленська та Прем'єр-міністр Д. Шмигаль наголосили на значущості реалізації Плану заходів на 2023–2024 роки щодо забезпечення безбар'єрності. Цей документ визначає вісім ключових проєктів, виконання яких покладається на відповідні міністерства та органи державної влади. У ході засідання було представлено основні пріоритети міністерств у межах зазначеного плану [19].

Сучасне українське суспільство демонструє готовність долати численні перешкоди, однак для досягнення цієї мети необхідно здійснити низку важливих кроків. Перша леді України, Олена Зеленська, ініціює просвітницько-рекламну кампанію, спрямовану на популяризацію ідеї безбар'єрності, акцентуючи на важливості формування інклюзивного суспільства [9].

Прийняття Національної стратегії створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року стало свідченням намірів забезпечити доступність для всіх громадян. Проте, через військові події 2022 року, реалізація цієї ініціативи була відкладена, оскільки пріоритети держави зазнали змін [20].

Олена Зеленська трактує безбар'єрність як суспільну філософію, що спрямована на створення комфортних умов для кожної людини. Її команда, до якої входять представники влади та громадськості, розробляє План змін із метою впровадження безбар'єрності як нової соціальної норми протягом найближчих двох років.

Сьогодні в межах ініціативи першої леді «Без бар'єрів» реалізуються проєкти, які допомагають популяризувати та втілювати філософію безбар'єрності в наше життя: «Держава без бар'єрів», «Громади без бар'єрів», «Бізнес без бар'єрів», «Культура без бар'єрів», низка комунікаційних кампаній – задля напрацювання найкращих рішень та практик, аби безбар'єрність стала новою суспільною нормою.

Безбар'єрність означає забезпечення рівних прав і можливостей для кожної людини, зокрема через ефективне використання цифрових технологій [37]. Досягнення цього потребує системного підходу в публічному управлінні, включаючи інституційні та організаційно-функціональні аспекти. На нашу думку, це передбачає впровадження інклюзивних практик та забезпечення доступу до матеріальної, психологічної й іншої підтримки.

Це поняття визначають як відсутність бар'єрів для доступу до об'єктів, послуг, інформації та інших ресурсів. Соціальна безбар'єрність своєю чергою, передбачає усунення перешкод для реалізації всіх соціальних прав людини.

Наукові дослідження організаційних, правових, інформаційних та інших аспектів забезпечення безбар'єрності в різних сферах суспільного життя здійснюються багатьма вченими, серед яких Ю. Бойчук, Н. Добренька, С. Кисіль, Н. Криворучко, О. Кучерук, І. Лопушинський, Л. Пиріг, С. Романюк, О. Усик, М. Чайковський та інші [12; 22; 34].

На законодавчому рівні державні органи впроваджують зміни, спрямовані на покращення умов життя осіб з особливими освітніми потребами. Зокрема, у Законі «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» «щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» передбачено низку положень. Вони включають створення умов для отримання освіти, які враховують індивідуальні потреби таких осіб у межах інклюзивного навчання; забезпечення доступності, зокрема організацію транспортування учнів та вихованців до навчальних закладів, адаптованими шкільними автобусами. Крім того, закон гарантує право на навчання із використанням зручних мов, методів і способів комунікації, таких як жестова мова, шрифт Брайля, а також організацію навчання для дітей із порушеннями зору. Також передбачено створення безпечного освітнього середовища відповідно до законодавства, фінансування якого здійснюється за рахунок місцевих бюджетів» [27].

Право громадян України на освіту гарантовано законами України, які передбачають доступність і безкоштовність освіти у державних навчальних закладах, зокрема й для дітей з ООП, містять інформацію про створення універсального дизайну, що сприяє забезпеченню доступності та умов навчання відповідно до інтересів та здібностей громадян, стану їхнього здоров'я.

Зазначені документи передбачають створення усіх необхідних умов для осіб з ООП для здобуття освіти: забезпечення безоплатності та доступності різних форм освіти.

З огляду на зазначене вище бачимо, що в суспільстві формується нова філософія та культура. Толерантне ставлення до осіб з ООП, взаємна підтримка, доброзичливість та прийняття таких людей в нашому світі – це ті ідеали, до яких ми прагнемо. Статут ООН та Всесвітня декларація прав людини визнають дітей

з ООП як осіб, які мають рівні права та можливості з іншими. Бар'єри, що обмежують доступ до ресурсів, можна поділити на фізичні, економічні, освітні, цифрові, соціальні та інформаційні (рис. 1.1).

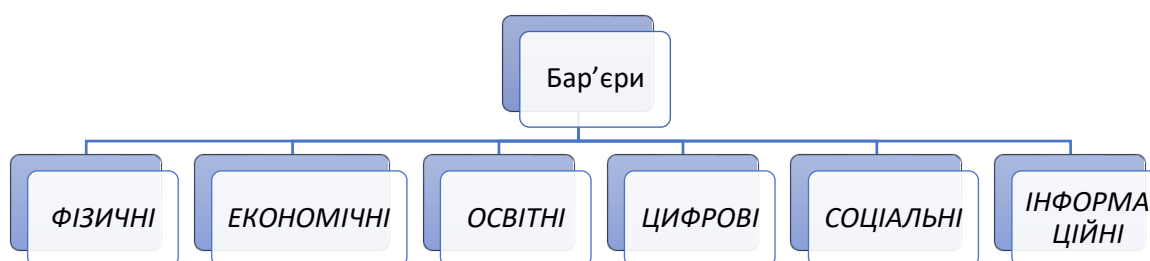

Рис. 1.1. Бар'єри, що обмежують доступ до ресурсів

Розуміння та усунення цих бар'єрів є основою ефективності інклюзивної освіти та забезпечення рівних можливостей у навчанні.

Фізичні бар'єри – це недоступність будівель та обладнання для дітей з особливими освітніми потребами. До них відносяться такі фактори: відсутність пандусів, ліфтів, адаптованих туалетів, спеціального обладнання та матеріалів.

Економічні бар'єри – це недостатнє фінансування закладів освіти для організації безбар'єрного освітнього середовища.

Освітні бар'єри – це невідповідність навчальних планів і методик вимогам дітей з особливими освітніми потребами. Серед таких бар'єрів можна виділити відсутність спеціально адаптованих програм, методичних матеріалів та недостатню підготовленість педагогів до роботи з дітьми цієї категорії.

Соціальні бар'єри – це негативні стереотипи та упередження щодо дітей з особливими освітніми потребами.

Цифрові бар'єри – це неможливість отримувати послуги онлайн, працювати чи просто підтримувати зв'язок із близькими, які погіршують якість життя.

Цифрова безбар'єрність – рівний доступ до швидкісного інтернету, публічних послуг та публічної цифрової інформації та державних сервісів у

кожному, навіть у найвіддаленішому населеному пункті. Це можливість відкритого доступу до швидкісного інтернету тим, для кого він є критичною необхідністю та умовою для спілкування, придбання речей, навчання, творчої та соціальної реалізації, а також інших потреб.

Інформаційні бар'єри – це сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які заважають розповсюдженню, використанню та сприйняттю наукової та аналітичної інформації суб'єктом та становлять загрозу для вільної циркуляції інформації.

Дослідження безбар'єрного середовища, особливо в контексті доступності для людей з порушеннями психофізичного розвитку, є складним і включає в себе співпрацю різних галузей науки та експертів з соціальних, технічних та інженерних наук. Так, наприклад, Р. Гарлінг – географ та дослідник, у своїх працях «Інвалідність і суспільство: Вступ», «Географія інвалідності» досліджувала географію інвалідності та просторової доступності для таких людей.

С. Харкінс – психолог, яка в своїх роботах «Екологія середовища: Вступ», «Проектування місць для людей з аутизмом: Посібник з ефективного міського планування» досліджує взаємодію людей з оточуючим середовищем та способи полегшення доступу для всіх груп населення.

М. Янг – інженер та фахівець з технологій, працює над розробкою інноваційних технологій та рішень, спрямованих на полегшення життя людей з обмеженими можливостями в різних середовищах («Доступна архітектура», «Універсальний дизайн: Створення інклюзивних середовищ»).

Л. Івардсон – архітекторка, яка спеціалізується на дизайні інклюзивних просторів та будівель, які враховують потреби всіх користувачів («Інклюзивний дизайн: Універсальна потреба», «Інклюзивне місто: Дизайнерські рішення для будівель, вулиць та кварталів»).

В останні роки в Україні безбар'єрність часто асоціюється лише з усуненням фізичних перешкод (створенням пандусів і ліфтів). Однак це поняття набагато ширше і стосується кожної людини. Для людей з інвалідністю щоденне

життя перетворюється на постійне випробування, яке часто доводиться долати самотійно. Через війну значна кількість українців втратила роботу, житло, здоров'я, близьких або зіткнулася з потребою влаштування на нову роботу. Всі ці ситуації є бар'єрами для нормального функціонування в суспільстві. Вирішенням цих проблем має займатися держава, щоб забезпечити належний рівень соціальної безпеки. Окрім того, існують і інші бар'єри, такі як інституційні та інформаційні.

Наприклад, люди похилого віку вимушені довго чекати в чергах у державних установах, а жителі віддалених сіл часто стикаються з труднощами при оплаті комунальних послуг через недостатній рівень цифрових навичок. Подібних прикладів безліч. Тому безбар'єрність має стати основною державною ідеологією, яка гарантує рівні права кожному громадянину. Ця концепція повинна включати створення доступного інституційного, інформаційного та інших середовищ, що гарантують належні умови для кожної людини, незалежно від її статі, віку, фізичних можливостей чи стану здоров'я.

Важливо усвідомлювати, як бар'єри можуть проявлятися на різних рівнях соціального середовища. Дослідження літератури дозволяє виокремити три основні рівні прояву бар'єрів: макрорівень, мезорівень та мікрорівень.

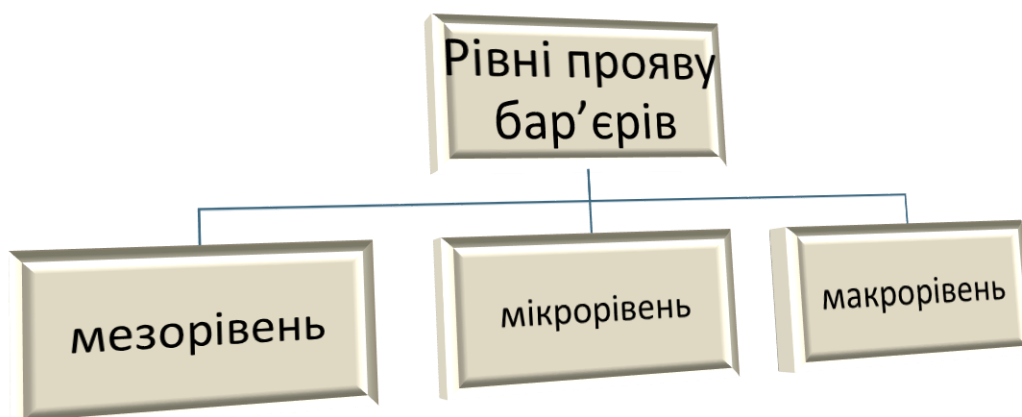

Рис. 1.2. Рівні прояву бар'єрів

На макрорівні бар'єри зазвичай пов'язані з обмеженим доступом до механізмів соціальної інтеграції. Аналіз цього рівня дозволяє оцінити

нормативно-правові рамки функціонування суспільства, стан залученості різних груп у соціальні процеси, а також підходи до створення умов для самостійного життя осіб із особливими потребами. Враховуючи ці аспекти, критеріями оцінки соціального середовища на макрорівні є відповідність суспільних ідей, стандартів і норм міжнародному законодавству, принципам рівності прав та недискримінації.

На мезорівні соціуму розглядаються як формальні, так і неформальні норми, що регулюють діяльність соціальних інституцій, а також умови функціонування громад, організацій, установ та соціальних груп, з якими взаємодіє індивід. Основними критеріями аналізу соціального середовища на цьому рівні є відповідність норм потребам людей з інвалідністю та їх здатність забезпечувати повноцінну реалізацію цих норм у процесі життя. Мезорівень охоплює діяльність соціальних інститутів, локальних спільнот і громад, які можуть як усувати, так і створювати соціальні бар'єри, формуючи певні моделі поведінки й ставлення до осіб із особливими потребами.

На мікрорівні увага зосереджується на соціальному оточенні, яке формується референтними групами та важливими для особи людьми. Це, зокрема, сім'я, близькі родичі, друзі, колеги, трудовий чи навчальний колектив, а також неформальні об'єднання за інтересами, що задовольняють основні потреби індивідів.

Ключовими критеріями аналізу мікросередовища виступають медико-психофізіологічні та фізичні особливості людини, її соціальні ролі в малих групах, емоційно-вольові, ціннісно-мотиваційні, когнітивні та комунікативні риси, характер, умови й принципи соціальної взаємодії, соціальний досвід, рівень самооцінки, усвідомлення свого місця й ролі в соціальних групах і суспільстві, стиль повсякденного життя, житлові й побутові умови тощо. На макрорівні розглядається ставлення держави та суспільства до громадян, включаючи осіб із особливими потребами. Мікрорівень пов'язаний із повсякденним життям, яке включає задоволення різних потреб, реалізацію інтересів, мотивів, установок і цілей осіб із інвалідністю в конкретних

соціальних умовах. Цей рівень дозволяє зрозуміти ситуаційний досвід організації їхньої життєдіяльності.

Таким чином, безбар'єрність спрямована на створення рівних можливостей і забезпечення прав для кожної людини, незалежно від її особливостей. Важливу роль у цьому відіграє соціальна безбар'єрність, яка залежить від рівня свідомості та терпимості в суспільстві. Для подолання соціальних бар'єрів, які часто виникають через стереотипи й упередження, необхідні не тільки фінансові ресурси, а й готовність людей бути терпимими та поважати відмінності кожного.

1.2. Організація безбар'єрного освітнього середовища

Освіта є ключовим чинником, що визначає розвиток особистості. Вона надає змогу для самовдосконалення, набуття необхідних компетентностей, що сприяють успішній реалізації особистості у соціумі. Тому надзвичайно важливо, щоб кожен молодий громадянин мав рівні шанси на отримання якісної освіти. Для дітей з особливими освітніми потребами інклюзивна освіта особливо важлива, оскільки відкриває можливості для реалізації їхнього потенціалу та успішної інтеграції в суспільство.

Інклюзивний підхід у освіті також має зв'язок із персоналістичною педагогікою, де виховання ґрунтується на педагогічній любові та взаєморозумінні, де існує баланс між інтересами індивідів та групи. У цьому контексті інклюзія виступає як відображення сучасних норм співіснування, що базуються на взаємоповазі, толерантності та рівних правах для всіх членів суспільства.

Наявний прогрес у розвитку інклюзивної освіти, зокрема реформи, що відбуваються, передбачають зміни у сприйнятті дітей з особливими освітніми потребами, а саме їхнє включення в усі аспекти життєвої діяльності, становлення нової філософії державної політики, організація змін в існуючій системі освіти, які б гарантували рівність можливостей для всіх осіб з особливими освітніми

потребами, які мають бажання здобувати освіту. Це дозволить забезпечити високий рівень освітнього процесу та забезпечити вільний доступ до ринку праці в майбутньому. Цей процес є довготривалим і складним, він визначається розвитком суспільства протягом кількох століть.

Як вже було зазначено, для успішного впровадження інклюзивної освіти, необхідна підтримка з боку законодавчих органів (Закони України «Про дошкільну освіту» [29], «Про загальну середню освіту» [30], «Про позашкільну освіту» [32]), які передбачають необхідність внесення змін для поліпшення організації інклюзії та її подальшого розвитку, зокрема:

- створення умов для підготовки фахівців, здатних працювати з дітьми з ООП, а також підвищення кваліфікації діючих педагогів;
- формування в суспільстві позитивного ставлення до інклюзивної освіти та толерантності, зокрема через використання ЗМІ для популяризації цієї теми;
- зменшення чисельності учнів у групах, де є діти з особливими освітніми потребами;
- проведення тренінгів для батьків і педагогів, спрямованих на адаптацію до змін у суспільстві та розвиток гнучкості й стресостійкості;
- застосування інноваційних освітніх технологій і підготовка педагогів до адаптації навчальних програм під індивідуальні потреби учнів;
- створення та розвиток освітньо-виховних закладів для дітей з порушеннями розвитку та вдосконалення освітньої системи для таких осіб;
- забезпечення розвитку безбар'єрної інфраструктури, зокрема через універсальний дизайн.

Безбар'єрне освітнє середовище передбачає відсутність фізичних, економічних, освітніх та соціальних бар'єрів, які можуть ускладнити навчання і розвиток дітей з особливими освітніми потребами. У наукових працях існують різні трактування цього поняття. Зокрема, дослідження учених С. Зубченка, Ю. Каплана, Ю. Тищенка та інших зосереджені на тому, щоб забезпечити доступ до освітніх ресурсів без обмежень [35].

Згідно з визначенням Р. Вайнола [5], безбар'єрне освітнє середовище являє собою систему умов, що забезпечує рівний доступ до освіти і її якісне надання всім учням, незалежно від їхніх можливостей. С. Зубченко [35] ж трактує безбар'єрне освітнє середовище як сукупність фізичних, інформаційних, організаційних та психологічних умов, які сприяють повному залученню учнів з особливими освітніми потребами до загального освітнього процесу.

Складові та структура інклюзивного середовища стали предметом дослідження таких учених як Е. Клімов, В. Ясвін, С. Тарасова та інші, у працях яких розкриті особливості удосконалення організації інклюзивного навчання, компоненти освіти, створення освітнього простору. До них відносимо (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Компоненти створення безбар'єрного освітнього простору

– «методично-змістовний компонент (адаптований індивідуальний план з розвитку з урахуванням потреб та можливостей дитини, варіативність та гнучкість освітньо-виховних методик, форм і засобів навчання);

– просторово-предметний компонент (матеріальні можливості установи, безбар'єрна архітектурно-просторова організація (універсальний дизайн);

– забезпечення сучасними засобами навчання та системами, що відповідають освітнім потребам дітей;

– комунікативно-організаційний компонент (професійна, особистісна та психологічна готовність педагогів до роботи в інклюзивній групі, створення сприятливого психологічного клімату у колективі, толерантне та позитивне ставлення до усіх без винятку)» [36].

Безбар'єрне освітнє середовище – це створення умов, що гарантують рівний доступ до якісної освіти для кожного учня, з урахуванням його унікальних потреб і особливостей (фізичні, когнітивні, сенсорні, емоційні, соціальні, культурні тощо). Воно базується на принципах інклюзивності та взаємної поваги до різноманіття, забезпечуючи рівні можливості для навчання та розвитку особистості кожного учня.

Безбар'єрне середовище — це не лише право осіб з особливими потребами, але й важлива умова для створення інклюзивного та справедливого суспільства. Встановлення таких умов потребує значних зусиль і ресурсів, але в результаті воно приносить численні переваги для всіх, хто бере участь у цьому процесу. Створення безбар'єрного середовища є складним завданням, що потребує чималих зусиль та витрат ресурсів.

Зокрема у процесі інклюзивного навчання слід надавати такі соціальні послуги: соціальні, психологічні, медичні; педагогічні (спрямовані на здобуття освіти, розвиток вмінь та здібностей на основі державних гарантій та стандартів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей); інформаційні, соціально-побутові; архітектурні (забезпечення доступності (універсальний дизайн); юридичні.

Нормативні документи передбачають надання таких соціальних послуг:

- розробку індивідуального плану (програми) розвитку дитини з особливими освітніми потребами; модифікація навчальної програми відповідно до її можливостей, а також створення сприятливих умов для розвитку;
- організацію занять які мають на меті набуття соціально-побутових навичок (культурно-гігієнічні навички, самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, харчування, орієнтування у просторі тощо);

- психокорекцію, яка поліпшує взаємини у соціумі, самовираження особистості та надає консультації щодо активної взаємодії з оточуючими;
- психодіагностику, яка спрямована на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, організацію корекційно-реабілітаційної, корекційно-виховної роботи та супроводу, організацію лікувальних занять;
- правову допомогу (консультування та допомога; надання інформації про наявні види соціальних послуг тощо);
- організацію оздоровчого дозвілля, спортивних та інших видів діяльності [16, с. 180–187].

Основні труднощі, з якими стикаються в цьому процесі, включають: фінансові ресурси (потреба в значних коштах для модернізації інфраструктури та закупівлі спеціалізованого обладнання); людські ресурси (необхідність у кваліфікованих фахівцях, що володіють знаннями та досвідом у сфері інклюзивної освіти); зміна менталітету (подолання стереотипів і дискримінації стосовно осіб з порушеннями психофізичного розвитку).

Однак, незважаючи на позитивні тенденції, у практичному досвіді організації безбар'єрного освітнього середовища існують і певні труднощі. Зокрема, не всі заклади освіти забезпечують фізичну доступність для дітей з особливими освітніми потребами (у деяких закладах освіти відсутні пандуси, ліфти, адаптовані туалети); адаптовані навчальні програми та методики не завжди відповідають індивідуальним потребам дітей з ООП, що може призводити до того, що діти з особливими освітніми потребами не здобудуть освіти, яка відповідає їхнім потребам та можливостям; просвітницька робота щодо інклюзивної освіти не завжди є ефективною (у деяких випадках батьки та громадськість не розуміють необхідності організації безбар'єрного освітнього середовища [6, с. 115–117]).

На мікрорівні проблема безбар'єрного освітнього середовища є особливо важливою, оскільки вона безпосередньо стосується організації навчального процесу та викликів, з якими стикаються як учні, так і вчителі. Створення безбар'єрного середовища саме на цьому рівні може значно зменшити гостроту

проблеми на інших рівнях. Крім того, реалізація таких змін на мікрорівні вимагає відносно менших фінансових ресурсів.

Безбар'єрне освітнє середовище характеризується певними особливостями, які зображені на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Характерні особливості безбар'єрного освітнього середовища

Так, доступність – це можливість здобувачів освіти з особливими освітніми потребами безперешкодно користуватися усіма ресурсами закладу освіти. Доступність передбачає наявність пандусів, ліфтів, адаптованих туалетів, спеціального обладнання та матеріалів, а також адаптованих навчальних програм та методик. Доступність є основою безбар'єрного освітнього середовища. Без доступу до всіх ресурсів закладу освіти здобувачі освіти з особливими освітніми потребами не можуть повноцінно брати участь у освітньому процесі.

Пристосованість – це здатність закладу освіти відповідати індивідуальним потребам здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Пристосованість передбачає наявність системи підтримки, яка допомагає здобувачам освіти з особливими освітніми потребами отримувати освіту, яка відповідає їхнім індивідуальним потребам. Пристосованість є важливим аспектом безбар'єрного освітнього середовища. Оскільки здобувачі освіти з особливими освітніми потребами мають різні індивідуальні потреби, пристосоване освітнє середовище дозволяє забезпечити відповідність освітнього процесу цим потребам.

«Відкритість – це атмосфера взаємоповаги та підтримки, яка панує в закладі освіти. Відкритість передбачає наявність культури інклюзивності, яка дозволяє здобувачам освіти з особливими освітніми потребами відчувати себе

комфортно та безпечно в закладі освіти. Відкритість є необхідною умовою для успішної реалізації інклюзивного навчання. Атмосфера взаємоповаги та підтримки в закладі освіти сприяє тому, щоб здобувачі освіти з особливими освітніми потребами відчували себе комфортно та безпечно» [9].

Безбар'єрне освітнє середовище включає в себе такі ключові характеристики (види доступності) (рис. 1.5):

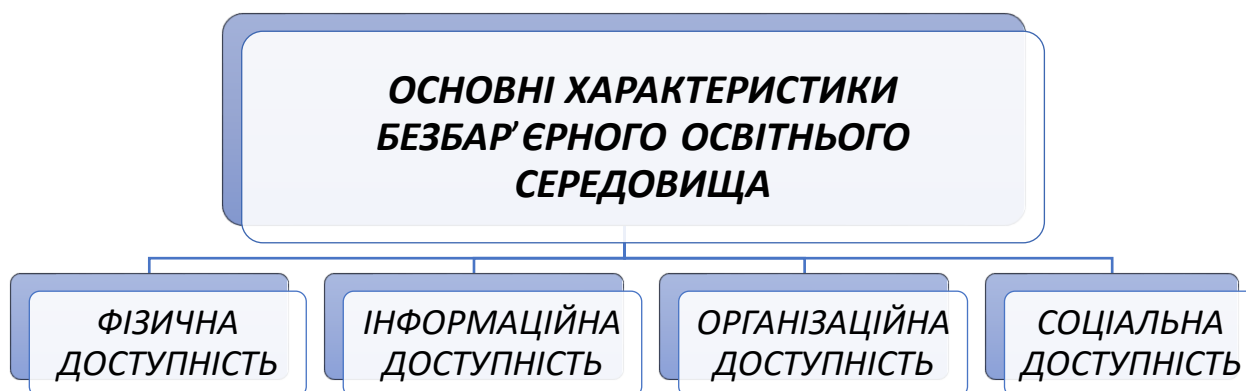

Рис. 1.5. Основні характеристики безбар'єрного освітнього середовища

1. Фізична доступність: усі приміщення та обладнання освітнього закладу повинні бути доступні для всіх учнів, включаючи учнів з особливими освітніми потребами (наявність пандусів, ліфтів, спеціальних туалетів та інших адаптацій, які роблять освітній простір доступним для людей з фізичними обмеженнями).

2. Інформаційна доступність: усі навчальні матеріали та ресурси повинні бути доступні для всіх учнів, включаючи учнів з особливими освітніми потребами (наявність інформації в доступних форматах, наприклад, у тексті, шрифті Брайля, аудіо- та відеоформатах, сурдопереклад розважального контенту).

3. Організаційна доступність: навчальний процес має бути структурований таким чином, щоб гарантувати рівні можливості для здобуття освіти всім учням, у тому числі тим, хто має особливі освітні потреби.

4. Соціальна доступність: створення атмосфери прийняття та поваги до різноманітності, де кожен учень відчуває свою значущість та інтеграцію в колектив.

Організація «безбар'єрного освітнього середовища вимагає спільних зусиль усіх учасників освітнього процесу: педагогів, батьків, учнів, а також органів влади та громадськості. Безбар'єрне освітнє середовище є важливою умовою для успішної реалізації інклюзивної освіти. Воно забезпечує можливість для дітей з особливими освітніми потребами повноцінно брати участь у освітньому процесі та легко взаємодіяти з іншими учнями» [3, с. 162–168].

Для ефективної організації освітнього простору варто подолати всі ці бар'єри та перешкоди. Фізичні бар'єри можна подолати шляхом проведення будівельних робіт та закупівлі спеціального обладнання та матеріалів. Економічні бар'єри можна подолати шляхом підвищення фінансування закладів освіти. Освітні бар'єри можна подолати шляхом розробки адаптованих навчальних програм та різноманітних методик, а також підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Соціальні бар'єри можна подолати шляхом проведення просвітницької роботи серед педагогів, батьків та громадськості [1].

Науковці зазначають, що «в освітній галузі необхідно реалізувати новітні підходи; організувати адаптацію навчальних програм, планів, універсального освітнього середовища; здійснювати використання громадських ресурсів, залучати батьків; співпрацювати з фахівцями, створювати комфортне освітнє середовище» [25, с. 12].

Безбар'єрне освітнє середовище має позитивний вплив на соціальну інклюзію здобувачів освіти. Його організація вимагає значних спільних зусиль. Воно сприяє зниженню соціальної ізоляції дітей з особливими освітніми потребами, що водночас сприяє розвитку толерантності та емпатії, формуванню у дітей та молоді толерантного ставлення до людей з різними індивідуальними особливостями, успішній соціалізації та самоствердженню в суспільстві. А все

це разом взяте відповідно сприяє створенню більш справедливого та гуманного суспільства.

«Коли діти з особливими освітніми потребами навчаються разом з іншими учнями, вони мають можливість краще розуміти та приймати людей з різними індивідуальними особливостями, що сприяє розвитку толерантності та емпатії. Наприклад, коли діти з особливими освітніми потребами беруть участь у шкільних заходах разом з іншими учнями, вони мають можливість ближче познайомитися з ними та краще зрозуміти їхні потреби» [20].

Безбар'єрність забезпечує можливість для дітей з особливими освітніми потребами отримувати освіту, адаптовану до їхніх індивідуальних потреб. В умовах безбар'єрного середовища ці діти мають доступ до всіх необхідних навчальних ресурсів. Наприклад, учень з проблемами зору може навчатися за допомогою спеціального обладнання та матеріалів, що підвищує ефективність його освіти та сприяє кращій підготовці.

«Діти з особливими освітніми потребами часто відчують себе ізольованими від суспільства. Це пов'язано з тим, що вони можуть мати проблеми з пересуваннями, спілкуванням, навчанням та іншими сферами життя. Безбар'єрне освітнє середовище створює можливості для дітей з особливими освітніми потребами повноцінно брати участь у освітньому процесі та взаємодіяти з іншими учнями. Це сприяє їхньому соціалізації та формуванню позитивної самооцінки. Наприклад, дитина з інвалідністю, яка пересувається на візку, має можливість вільно пересуватися на території школи, брати участь у шкільних заходах та взаємодіяти з іншими учнями. Це сприяє її соціалізації та формуванню позитивної самооцінки» [4].

«Ефективність організації безбар'єрного освітнього середовища можна оцінити за такими критеріями: рівнем доступності закладу освіти для дітей з особливими освітніми потребами; рівнем задоволення дітей з особливими освітніми потребами умовами навчання; рівнем досягнень дітей з особливими освітніми потребами у навчанні. Для оцінки ефективності організації безбар'єрного освітнього середовища можна використовувати такі методи:

анкетування дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків; спостереження за умовами навчання в закладі освіти; аналіз навчальних досягнень дітей з особливими освітніми потребами» [23, с. 146–150].

Безбар'єрне освітнє середовище – це простір, який забезпечує рівні умови для навчання усіх учнів, незалежно від їхніх можливостей. Воно включає фізичні, інформаційні, організаційні та соціальні аспекти. Створення такого середовища є складним і багатогранним завданням, яке є важливим кроком до формування інклюзивного суспільства, де кожна людина, незважаючи на свої індивідуальні особливості, має можливості для розвитку індивідуальності та повноцінної реалізації свого потенціалу.

Для забезпечення безбар'єрності в освіті потрібно усунути всі перешкоди, які можуть ускладнювати навчання та розвиток дітей з особливими потребами. Для цього необхідні спільні значні зусилля та співпраця усіх зацікавлених сторін з боку держави, освітніх закладів, педагогів, батьків та суспільства загалом.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження щодо сутності соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища

З метою визначення сутності соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища здійснили емпіричне дослідження. Дослідження передбачало проведення анкетування. Респондентами цього опитування стали працівники закладів дошкільної освіти та закладів загальної середньої освіти Волинської області, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. Всього в опитуванні було задіяно 55 осіб.

Для досягнення мети дослідження учасникам було запропоновано відповісти на питання анкети щодо сутності інклюзивної освіти, соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища; дослідження особливостей процесу впровадження інноваційних методів навчання дітей з ООП; забезпечення нормативно-правової бази та фінансової винагороди праці педагогів; визначення пріоритетних напрямів щодо створення умов для осіб з особливими освітніми потребами та чинників, які перешкоджають впровадженню й розвитку інклюзивної освіти та соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища.

Проаналізуємо результати відповідей опитаних респондентів.

За результатами опитування бачимо, що 78,1% респондентів вважають, що нормативно-правова база може забезпечити реалізацію впровадження та розвиток інклюзивної освіти. Не згодні з цим твердженням 11,6% опитаних. 10,3% опитаних респондентів зазначають, що нормативно-правова база не є досконалою та існують певні розбіжності як у теорії, так і практиці.

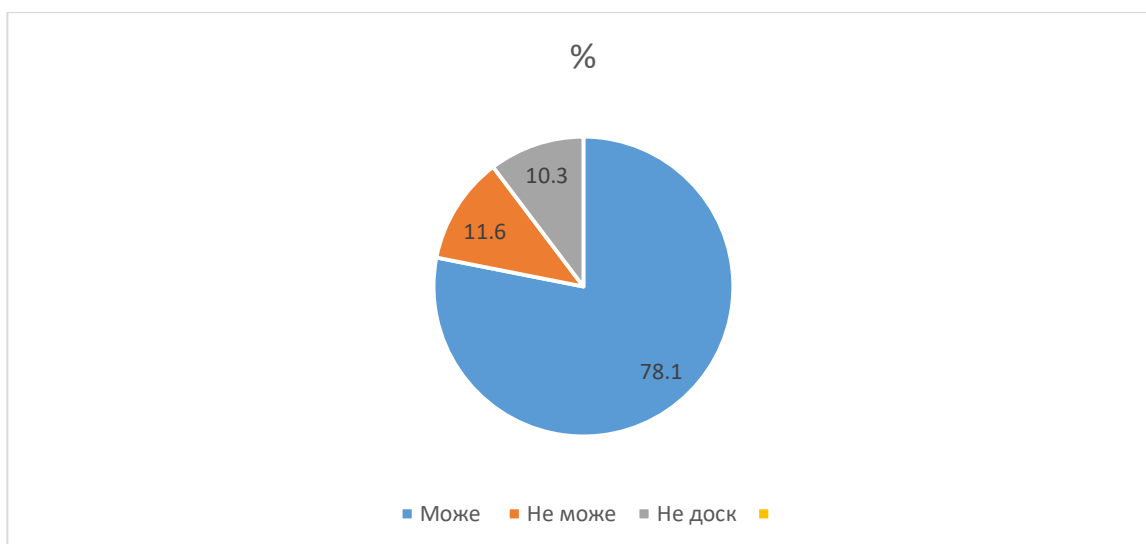

Рис. 2.1. Результати опитування щодо стану нормативно-правової бази

Щодо сутності інклюзивної освіти практикуючі педагоги насамперед зазначили, що це включення осіб з особливими освітніми потребами в громадське життя; індивідуалізована система навчання; диференційований підхід до навчання в системі загальноосвітніх закладів; процес здобуття повноцінної освіти; реформа, яка дає змогу проявити свою індивідуальність. Отож, можемо стверджувати про необхідність інклюзії в умовах сучасності як способу інвестування в суспільство для всіх його членів та забезпечення доступності незалежно від стану здоров'я.

Щодо організації освітнього процесу та рівнем забезпечення закладу науково-методичними ресурсами, впровадження інклюзивного навчання (наявності підручників, посібників, методичних розробок, наочних матеріалів) частина опитаних респондентів (37,8%) вважає, що заклад має все необхідне для реалізації навчального процесу та забезпечення високоякісних освітніх послуг. 43,1% зазначили, що у закладі освіти немає усіх необхідних засобів для навчання, багато чого бракує. Решта опитаних (16,7%) вказали на відсутність науково-методичного забезпечення; 2,4% зазначили, що керівництво намагається забезпечувати всім необхідним.

За результатами дослідження можемо констатувати, що організація освітнього процесу та рівень науково-методичного забезпечення закладів освіти,

які впроваджують інклюзію станом на сьогодні є недосконалим. Саме тому є необхідність у розробці шляхів усунення недоліків. Насамперед зміни повинні стосуватися врегулюванням питання постачання посібників, підручників, наочних матеріалів у заклади освіти. Налагодження організації освітнього процесу має відбуватися на законодавчому рівні.

Організація якісного інклюзивне навчання для дітей з особливими освітніми потребами є неможливою без відповідної матеріально-технічної бази. Її стан безпосередньо залежить від фінансування шкіл. Часто (від невідомості адміністрації шкіл щодо джерел і обсягів такого фінансування) заклади освіти не можуть якісно надавати освітні послуги таким дітям, через відсутність засобів для навчання. Дослідження показало, що частина керівників шкіл, де впроваджується інклюзивне навчання, недостатньо поінформовані про розмір субвенцій для учнів з особливими освітніми потребами та про ефективні способи їх використання відповідно до потреб таких учнів. Це зумовлено недостатнім знанням нормативно-правової бази, слабкою та неефективною співпрацею з управліннями освіти, а також відсутністю регулярної комунікації з органами місцевої влади щодо фінансування обладнання шкіл, проведення ремонтів та адаптації приміщень для дітей з особливими освітніми потребами.

Доступність є невід'ємною умовою для забезпечення реалізації всіх прав осіб з особливими освітніми потребами. Універсальний дизайн – це можливість вести рівноправний спосіб життя і брати активну участь у житті суспільства та соціалізації. Питання архітектурної доступності в Україні було актуальне ще з часів незалежності нашої держави. Увагу до цього питання привертали громадські організації людей з особливими освітніми потребами. Після підписання та ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю питання доступності та універсального дизайну почали вивчати та впроваджувати у більш широкому значенні. Науковці, враховуючи цей документ, зазначають, що питання щодо забезпечення доступності регулюються відповідними нормативними документами і мають обов'язково включати: багатофункціональний транспорт, доступне та безпечне оточення, високий

рівень надання освітніх послуг з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, медичного обслуговування, інформацію, зв'язок, зокрема інформаційно-комунікаційні технології й системи, соціальну допомогу, послуги у різних галузях тощо [11, с. 63].

На питання, чи на території закладу освіти можна пересуватися візком дитині з ООП, лише 22% із 55 респондентів дали позитивну відповідь. 67% респондентів вказали на наявність у навчальних закладах пандусів.

Найпоширенішим фактором, який уповільнює процес реалізації універсального дизайну, є недостатнє фінансування закладів освіти та протиріччя в законодавчій базі, низька мотивація, неготовність керівників до впровадження інклюзії. Саме тому реформа освіти повинна бути гнучкою, будуватися так, щоб на шляху її реалізації була чітка мотивація, фінансове забезпечення з боку держави.

Результати проведеного експерименту також дали можливість в'яснити у респондентів, як реалізовується принцип доступності, тобто, які умови створені у їхніх навчальних закладах для організації інклюзивного навчання дітей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухової системи та дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.

Результати опитування щодо дітей з порушеннями зору показали, що серед відповідей респондентів – 29 педагогі пріоритетним назвали посадку таких дітей за першою партою. 19 опитаних респондентів виокремили наявність посиленої яскравої кольорової гами при позначенні шкільних зон та спеціально обладнаних місць загального користування; 18 респондентів зазначили, що доступні посібники зі збільшеним шрифтом або шрифтом Брайля; 19 вказали на забезпечення робочого місця посиленням освітлення відповідно до медичних рекомендацій; 16 опитаних відзначили наявність поручнів уздовж стін у приміщеннях закладу; 27 повідомили про підвезення до місця навчання спеціально обладнаним транспортом. Лише 9 респондентів вказали на наявність спеціальної сенсорної кімнати. 6 опитаних респондентів вказали на повну

відсутність умов для організації безбар'єрного освітнього середовища для дітей цієї категорії.

Для дітей з порушеннями слуху найпріоритетнішим у процесі організації освітнього процесу педагоги вказали місце посадки у класі – за першою партою – 74,3 %. Робоче місце оснащено апаратурою для підсилення звуку та іншими технічними засобами, які забезпечують візуальну передачу інформації – 25,7%. 4% опитаних респондентів вказали на відсутність дітей з порушеннями слуху.

Результати опитування з цієї проблеми щодо дітей з порушеннями опорно-рухової системи, то із 55 педагогів 17 вказали на можливість підвезення спеціально-обладнаним транспортом у супроводі; наявність поручнів – 17; доступне пересування візка по закладі освіти – 12; додаткове обладнання робочого місця, пристосування для розміщення навчальних приладь – 11; спеціально обладнані місця загального користування – 11; додаткові медичні послуги для стимуляції опорно-рухового апарату – 2; допомога при пересуванні – 16; зона відпочинку – 11; наявність ліфту – 2. Одна особа вказали вказала на повну відсутність умов, двоє на відсутність дітей з такими порушеннями.

28 опитаних педагогів з 55 вказали на наявність спеціальних програм у дітей з інтелектуальними порушеннями, підручників та дидактичних матеріалів. 39 респондентів зазначили наявність додаткових корекційних занять. 5 з педагогів вказали на відсутність у закладі освіти таких дітей.

Аналізуючи відповіді респондентів, можемо стверджувати, що наявні умови для організації інклюзивного навчання дітей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату та інтелектуальними порушеннями є недостатніми для надання ефективних освітніх послуг. Для реалізації освітніх програм необхідне забезпечення освітнього простору для осіб з особливими освітніми потребами. Заклади освіти потребують дофінансування, наявності чіткого алгоритму дій при наявності дитини з особливими освітніми потребами, підвищення педагогічної майстерності та відповідної підготовки кадрів для роботи з дітьми з різними порушеннями психофізичного розвитку.

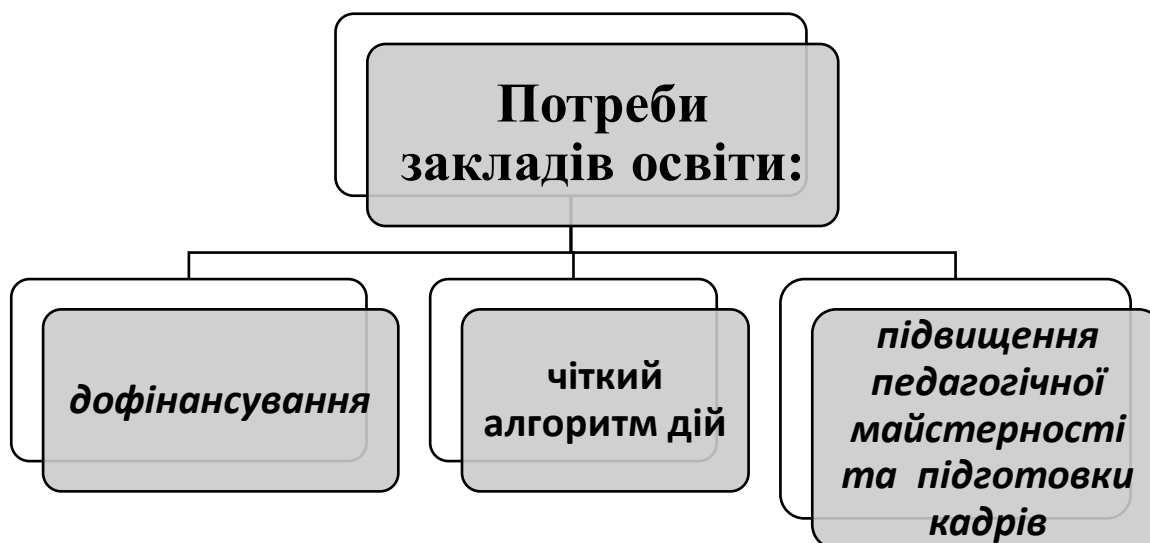

Рис 2.1. Потреби закладів освіти

Як бачимо, наявні проблеми щодо розвитку інклюзивної освіти потребують негайного вирішення і вдосконалення. Тому в галузі освіти необхідно реалізувати інноваційні підходи; адаптувати та модифікувати навчальні програми, плани; вирішити питання доступного архітектурного дизайну; створити оптимальне освітнє середовища для всіх учасників навчального процесу; здійснювати використання громадських ресурсів, інформаційних систем, залучати батьків; співпрацювати з фахівцями для ранньої діагностики та корекції; створювати комфортне освітнє середовище.

З огляду на зазначене вище вважаємо, що інклюзивна освіта потребує створення можливостей для залучення до освітнього процесу усіх без винятку а також надання якісних освітніх послуг не лише за допомогою педагогів, вихователів, батьків, а й дітей однолітків, членів родини, соціуму та держави.

Також важливим аспектом є підготовка в освітніх закладах України (педагогічні коледжі, ЗВО тощо) майбутніх педагогів до роботи в майбутньому з такою категорією дітей, яка буде зорієнтованою на сучасні вимоги життя та розвиток українського простору. Для працюючих практиків важливим аспектом є удосконалення фахівця актуальними й інноваційними знаннями, новітніми

практиками, вміннями та навичками а також психологічної готовності для успішної подальшої професійної діяльності; підвищення кваліфікації та перекваліфікація вчителів, вихователів, корекційних педагогів, медичного персоналу, батьків, опікунів; збагачення досвідом зарубіжних країн з адаптацією до українських реалій щодо питань організації інклюзивного навчання.

Таким чином, можемо стверджувати, що потребує посиленої уваги робота над розробкою інноваційних підходів щодо організації інклюзивної освіти, які потребують уточнення стратегії зміни її тактики, яка буде оптимальною для ефективного її впровадження. Саме тому для формування моделі суспільного життя необхідне створення колегіального обговорення теоретиків та практиків, яке потрібно ініціювати та організувати за підтримки небайдужих свідомих громадян, які обізнані у специфіці та безпосередньо працюють з дітьми з ООП.

2.2. Рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі

Практичний досвід щодо організації безбар'єрного освітнього середовища в Україні має ряд позитивних тенденцій. Зростає кількість закладів освіти, які забезпечують фізичну доступність для дітей з ООП: у багатьох закладах освіти побудовані пандуси, встановлені ліфти, адаптовані туалети [38]. Розробляються та впроваджуються адаптовані навчальні програми та методики (спеціальні комп'ютерні програми, електронні підручники), які відповідають індивідуальним потребам дітей цієї категорії: це дозволяє їм здобувати освіту, яка відповідає їхнім потребам та можливостям. Проводиться просвітницька робота серед педагогів, батьків та громадськості щодо інклюзивної освіти. Це сприяє формуванню позитивного ставлення до інклюзивної освіти та розумінню необхідності організації безбар'єрного освітнього середовища (інклюзивні ресурсні центри, які надають консультації та допомогу педагогам, учням та їхнім батькам) [2, с. 296–297].

Так, основною ланкою підтримки є створення індивідуального плану та рекомендації медичних, психологічних чи корекційних фахівців.

Нормативні документи передбачають надання таких соціальних послуг:

1) розробку індивідуального плану (програми) розвитку дитини з ООП; модифікація навчальної програми відповідно до її можливостей а також створення сприятливих умов для розвитку;

2) організацію занять які мають на меті набуття соціально – побутових навичок (культурно – гігієнічні навички, самообслуговування, комунікації, позитивної поведінки, харчування, орієнтування у просторі тощо);

3) психокорекція, яка має на меті поліпшення взаємин у соціумі, самовираження особистості та консультацій, щодо активної взаємодії з оточуючими;

4) психодіагностика, яка спрямована на вивчення соціально – психологічних характеристик особистості, організацію корекційно – реабілітаційної, корекційно-виховної роботи та супроводу, організацію лікувальних занять;

5) правова допомога (консультування та допомога щодо захисту прав та інтересів дитини; надання інформації про наявні види соціальних послуг тощо);

6) організацію оздоровчого дозвілля, спортивних та інших видів діяльності [16, с. 180–187].

На основі зазначеного вище для забезпечення соціальної інклюзії учнів вважаємо за необхідне розробити рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в навчальному процесі. Безумовно, що попередити виникнення бар'єрів значно легше, ніж долати їх згодом, оскільки це потребує менших витрат ресурсів, часу та зусиль.

Якщо ж не вдалося уникнути бар'єрів, доцільно розглядати стратегії їх подолання, щоб мінімізувати можливі негативні наслідки. Для реалізації зазначених стратегій варто користуватися тактиками, які допоможуть досягти бажаного результату. Під тактикою ми розуміємо методи й прийоми, спрямовані

на досягнення конкретних цілей, що сприяють уникненню або мінімізації бар'єрів у навчальній чи професійній діяльності.

Відповідно до сказаного вище, можемо стверджувати, що безбар'єрність в умовах освітнього середовища передбачає адаптацію та модифікацію освітніх програм, створення спеціального освітнього середовища, наявне матеріально-технічне забезпечення, архітектурна доступність (універсальний дизайн).

Залучення дитини до такого середовища дає змогу ефективно здійснювати навчальний процес, розвивати соціальні навички, поліпшувати комунікативні здібності, а також сприяє удосконаленню талантів і вмінь. Крім того, це дозволяє дотримуватися принципів цінності кожної особистості, незалежно від її можливостей, раннього залучення, гуманізму, толерантності, рівноправності учасників освітнього процесу та взаємної підтримки.

У рамках дослідження визначено такі тактики, як прогнозування, сприяння, супровід, підтримка, аутотренінг, співпраця та стимулювання, відповідно до обраних стратегій. Доведено, що тактика прогнозування є найбільш ефективною у межах стратегії запобігання, тоді як тактика співпраці – у стратегії подолання. Інші тактики сприяють реалізації обох стратегій. Вибір конкретної тактики залежить від освітніх ситуацій та типів бар'єрів. Застосування тактики прогнозування виправдане тим, що передбачення виникнення бар'єра базується на аргументованих припущеннях. Чим більш глибокою, надійною та всебічною є прогноуюча діяльність учасників освітнього процесу, тим вищою є ефективність стратегії запобігання.

Стратегія сприяння спрямована на формування бажання діяти в конкретних обставинах, створюючи умови для вибору й забезпечуючи автономність того, хто навчається. Завдання наставника полягає у підтримці, що допомагає подолати страх перед невідомістю, а також у демонстрації спектра можливостей для учня. Цього можна досягти, коли учень самостійно вирішує поставлені задачі, керуючись не інтуїцією чи імпульсивними рішеннями, а обґрунтованим підходом, тоді як наставник не диктує конкретні варіанти дій.

Тактика підтримки базується на спільних превентивних діях між учнем і педагогом, спрямованих на подолання поточних та можливих бар'єрів. Взаємодія відбувається з урахуванням потенціалу учня, завдяки чому вони разом обирають ефективні методи і підходи для попередження та подолання труднощів. Педагогічна підтримка включає різні форми, такі як надання допомоги, емпатійне слухання та активне спілкування. Вона може мати як прямий, так і непрямий характер: бути спрямованою на попередження або ж оперативно реагувати на ситуацію. Пряма підтримка, зокрема, передбачає залучення учня до діяльності через спільне планування, аналіз тощо.

Опосередкована підтримка відбувається без прямої участі того, кому вона надається. Вона проявляється через схвалення, коригування чи варіативність навчальних завдань. Превентивна підтримка орієнтована на виявлення та усунення причин, які створюють бар'єри, з метою їх попередження або подолання. Тобто викладач, випереджаючи події, допомагає учню уникнути труднощів. Оперативна підтримка, навпаки, є реакцією на запит про допомогу, який може бути неявним.

Основна мета підтримки – зберегти впевненість учня у власних силах, допомагаючи йому уникнути страху перед оцінкою та блокування активності. Емпатійне слухання передбачає зосередження уваги на особистості мовця, створюючи атмосферу емоційного комфорту і безпеки, що сприяє подоланню бар'єрів. Завдання слухача – помітити навіть найменші ознаки тривоги у голосі співрозмовника.

Співучасть у спілкуванні передбачає демонстрацію щирої зацікавленості та позитивного ставлення з боку викладача, що виражається через міміку та невербальні сигнали.

Тактика супроводу передбачає уважне спостереження з боку наставника, спрямоване на те, щоб надати учню у процесі навчання можливість максимально самостійно долати труднощі. Така тактика сприяє тісній співпраці, де вчитель не випереджає учня, а знаходиться поруч, забезпечуючи підтримку та допомогу, запобігаючи можливим помилкам. При цьому наставник одночасно виступає як

носії культурних норм, що сприяють відкритим, довірливим і партнерським відносинам, а також як фахівець, який сприяє гармонійному розвитку особистості.

Виділення тактики співпраці є важливим, оскільки це сприяє глибшому осмисленню й усвідомленню вивчених понять, підвищенню рівня мислення та активізації пізнавальних процесів. Суттєві зміни відбуваються в різних аспектах особистості: мотиваційному (з'являється прагнення здобути визнання в колективі, довести ефективність власних знань, продемонструвати навички та завоювати авторитет, а також формується потреба в об'єктивній оцінці своїх дій і дій інших людей), емоційному (зростає здатність до співпереживання, зникає байдужість), вольовому (підвищуються організованість, наполегливість, витримка та терпіння), саморегулятивному (удосконалюються рефлексія та самооцінка) і пізнавальному (розвиваються знання, критичність, гнучкість мислення та уява).

Тактика стимулювання має на меті активізацію мотиваційної сфери учня, що своєю чергою сприяє активізації його діяльності. Визначаючи цю тактику, враховується, що педагогічне стимулювання впливає на подолання і попередження педагогічних бар'єрів, оскільки воно поєднує досвід учнів (їх інтереси, бажання, прагнення) із знаннями та досвідом педагогів. Така тактика орієнтована на стимулювання прагнення до пошуку і дій. Ефективність цієї стратегії забезпечується застосуванням різноманітних методів і прийомів, які допомагають у процесі навчання усувати бар'єри [7].

В організації безбар'єрного освітнього середовища варто також брати до уваги особливості дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку, які визначаються характером їхніх особливих освітніх потреб.

Так, для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату важливо забезпечити фізичну доступність до всіх приміщень та ресурсів закладу освіти (наявність пандусів та ліфтів для доступу до приміщень на різних поверхах; широкі дверні прорізи та пандуси для доступу до класів, кабінетів, туалетів; спеціально обладнані туалети з поручнями та іншими необхідними

пристосуваннями; спеціальне обладнання та меблі, які дозволяють дітям з порушеннями опорно-рухового апарату самостійно пересуватися та брати участь у освітньому процесі) [13, с. 132-134].

Забезпечення доступу до інформації та освітнього контенту в доступній формі для дітей з порушеннями зору є надзвичайно важливим. Це означає, що в закладі освіти повинні бути: спеціальні програми та обладнання для читання та письма шрифтом Брайля; засоби тифлокомп'ютерної техніки; обладнання для відтворення навчальних матеріалів у звуковій формі; спеціальні освітні матеріали та програми, які адаптовані для таких дітей.

«Для дітей з порушеннями слуху важливо забезпечити доступ до інформації та освітнього контенту в доступній формі. Це означає, що в закладі освіти повинні бути: спеціальні програми та обладнання для навчання глухим і слабочуючим; засоби сурдокомунікаційної техніки; обладнання для відтворення навчальних матеріалів у текстовій формі; спеціальні освітні матеріали та програми, адаптовані для дітей з порушеннями слуху» [17, с. 90-91].

Для дітей з інтелектуальними порушеннями важливо забезпечити адаптацію навчального середовища до їхніх індивідуальних потреб. Це означає, що в закладі освіти повинні бути: індивідуальні програми навчання та розвитку, які відповідають потребам кожної дитини; спеціальні освітні матеріали та програми, адаптовані для дітей з інтелектуальними порушеннями; додаткові ресурси та підтримка для дітей з інтелектуальними порушеннями, які їм необхідні для успішного навчання [21].

Для дітей з аутистичним спектром важливо забезпечити організацію безпечного освітнього простору, який відповідав би їхнім потребам. Це означає, що в закладі освіти повинні бути: індивідуальні програми навчання та розвитку, які відповідають потребам кожної дитини; спеціальні освітні матеріали та програми, адаптовані для дітей з аутизмом; додаткові ресурси та підтримка для дітей з аутизмом, які їм необхідні для успішного навчання [18, с. 4–6].

У результаті дослідження виявили, що організація безбар'єрного освітнього середовища в навчальних закладах вказує на той факт, що цей процес є складним і багатограним, тому для його покращення необхідно:

- навчати педагогів основам інклюзивної освіти, зосереджуючись на практичних навичках роботи з учнями з ООП;

- проводити регулярні курси підвищення кваліфікації з інклюзивних питань, надаючи методичні рекомендації та практичні поради;

- забезпечити доступ до інформаційних ресурсів та програмного забезпечення, які допомагають у роботі з учнями з ООП.

- здійснювати для педагогів методичну підтримку, організовуючи взаємодію з фахівцями (інструкторами з інклюзії, психологами, логопедами);

- заохочувати співпрацю з батьками учнів з ООП, залучати їх до розробки та реалізації індивідуальних навчальних планів;

- створити інклюзивні команди, які б об'єднували педагогів, психологів, асистентів, фахівців та батьків для спільної роботи;

- забезпечити психологічну підтримку педагогів, які працюють з учнями з складними потребами.

- збільшити фінансування інклюзивної освіти, виділяючи кошти на: професійну підготовку педагогів; створення доступної інфраструктури; придбання навчальних матеріалів та обладнання;

- розробити чіткий механізм розподілу та використання коштів, виділених на інклюзивну освіту.

- внести зміни до законодавства, чітко закріпивши: права учнів з ООП на доступну та якісну освіту; процедури розробки, впровадження та моніторингу індивідуальних навчальних планів; відповідальність за організацію безбар'єрного освітнього середовища;

- покращити інклюзивне законодавство, враховуючи актуальні потреби та виклики.

Організація безбар'єрного освітнього середовища вимагає використання широкого спектру практичних інструментів та методик: фізичні зміни в закладі

освіти, такі як: будівництво пандусів та ліфтів; адаптація туалетів; придбання спеціального обладнання та меблів; створення та реалізація адаптованих освітніх програм і методичних підходів, які відповідають індивідуальним потребам дітей з ООП; проведення просвітницької роботи серед педагогів, батьків та громадськості щодо розвитку інклюзивної освіти.

Для успішної організації необхідно забезпечити належне фінансування освітніх закладів для проведення необхідних ремонтно-будівельних робіт та закупівлі інклюзивних технологій навчання; створити умови для підвищення кваліфікації педагогів, які працюють з учнями з ООП; проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед батьків та суспільства щодо необхідності інклюзивної освіти тощо. Важливим є також створення системи моніторингу та оцінки ефективності організації безбар'єрного освітнього середовища в освітніх закладах. Це дозволить своєчасно виявляти та усувати проблеми, які перешкоджають забезпеченню інклюзивної освіти.

Розроблені рекомендації щодо запобігання та подолання соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі навчальних закладів для забезпечення соціальної інклюзії учнів підкреслюють важливість індивідуального підходу та системної підтримки для кожного учня з особливими потребами. Вони включають: удосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації педагогів, проведення інформаційно-просвітницької роботи, забезпечення ресурсного забезпечення тощо. Тільки вирішивши проблеми, які існують у практичному досвіді організації безбар'єрного освітнього середовища, зможемо забезпечити рівні можливості для навчання та розвитку всіх дітей.

ВИСНОВКИ

У результаті виконання кваліфікаційної роботи приходимо до висновків.

Виявили, що інклюзія базується на забезпеченні рівних можливостей для всіх та відповідальності за їх реалізацію. Це передбачає, що всі члени суспільства отримують однаковий доступ до освіти, роботи, політичної діяльності, культурного й творчого життя без жодних дискримінаційних перешкод. Вільна від певних бар'єрів особистість має більші можливості для самореалізації.

Безбар'єрність є обов'язковою нормою демократичного суспільства, що виявляється в забезпеченні рівних прав і можливостей для кожної людини, її комфортного існування, незважаючи на індивідуальні особливості та відмінності (фізичні, расові, етнічні, вікові, статеві, статусні, релігійні тощо), і передбачає впровадження інклюзивних практик та забезпечення доступу до об'єктів, послуг, інформації, матеріальної, психологічної, іншої підтримки та ресурсів.

Важливу роль у цьому відіграє соціальна безбар'єрність, яка залежить від рівня свідомості та терпимості в суспільстві. Для подолання соціальних бар'єрів, які часто виникають через стереотипи й упередження, необхідні не тільки фінансові ресурси, а й готовність бути терпимими та поважати відмінності кожного. Соціальна безбар'єрність передбачає усунення перешкод для реалізації усіх соціальних прав людини.

Проаналізували теоретичні основи поняття «безбар'єрне освітнє середовище» та визначили його роль в забезпеченні соціальної інклюзії учнів. Безбар'єрне освітнє середовище – це простір, який забезпечує рівні умови для навчання всіх учнів, незалежно від їхніх можливостей. Воно є основою соціальної інклюзії учнів, сприяє їхній соціалізації та інтеграції в суспільство, включає фізичні, інформаційні, організаційні та соціальні аспекти. Створення такого середовища є важливим кроком до формування інклюзивного суспільства, де кожна людина, незважаючи на свої індивідуальні особливості, має можливості для розвитку індивідуальності та реалізації свого потенціалу.

Виявили важливі теоретичні та практичні аспекти, які сприяють створенню рівних умов для всіх дітей у системі освіти. Аналіз нормативно-правової бази та практичного досвіду показали, що ефективність безбар'єрного освітнього середовища залежить від відповідності до законодавства та глибокого розуміння практичних аспектів його впровадження. Зазначили, що таке середовище визначається не лише фізичними аспектами, але й різноманітністю методів навчання та врахуванням індивідуальних потреб учнів з ООП, і для забезпечення безбар'єрності в освіті потрібно усунути всі перешкоди, які можуть ускладнювати навчання та розвиток таких дітей. Для цього необхідні спільні значні зусилля та співпраця усіх зацікавлених сторін з боку держави, освітніх закладів, педагогів, батьків та суспільства загалом.

З метою визначення сутності соціальної безбар'єрності в умовах освітнього середовища було проведене емпіричне дослідження у формі анкетування, респондентами якого стали вихователі закладів дошкільної освіти та вчителі закладів загальної середньої освіти Волинської області, які працюють з дітьми з ООП (55 осіб). Проведене дослідження виявило основні найбільш поширені проблеми, які перешкоджають організації безбар'єрного освітнього середовища: фізична недоступність (відсутність пандусів, поручнів, адаптованих туалетів тощо); інформаційні бар'єри (відсутність адаптованих навчальних матеріалів, спеціальних комп'ютерних програм тощо); організаційні бар'єри (недостатньо гнучкий навчальний процес, щоб забезпечити потреби учнів з ООП, нестача кваліфікованих кадрів, негативні стереотипи та упередження, недостатнє фінансування тощо).

Для успішної організації необхідно вирішити низку проблем: гарантувати достатнє фінансування для навчальних закладів для проведення необхідних ремонтно-будівельних робіт та закупівлі інклюзивних технологій навчання; забезпечити можливості для підвищення професійної майстерності педагогів, які займаються навчанням учнів з ООП; проводити інформаційно-просвітницьку роботу серед батьків та суспільства щодо необхідності інклюзивної освіти тощо. Важливим є також створення системи моніторингу та оцінки ефективності

організації безбар'єрного освітнього середовища в освітніх закладах. Це дозволить своєчасно виявляти та усувати проблеми, які перешкоджають забезпеченню інклюзивної освіти.

Рекомендації, розроблені на основі цього дослідження, підкреслюють важливість індивідуального підходу та системної підтримки для кожного учня з особливими потребами. Вони включають: удосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації педагогів, проведення інформаційно-просвітницької роботи, забезпечення ресурсного забезпечення. Тільки вирішивши проблеми, які існують у практичному досвіді організації безбар'єрного освітнього середовища, зможемо забезпечити рівні можливості для навчання та розвитку всіх дітей.

Таким чином, результати нашого дослідження підтверджують, що організація безбар'єрного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами є постійним процесом, який вимагає спільної співпраці педагогів, адміністрації, батьків, фахівців та громадськості, та має важливе значення для розвитку інклюзивної освіти та покращення якості життя дітей з особливими потребами. Тому надзвичайно важливо не лише забезпечити доступність, але й створити належну атмосферу прийняття та підтримки для всіх учасників навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безбар'ерна грамотність. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/bezbarerna-gramotnist-noviy-kurs-na-diyatsifrova-osvita> (дата звернення: 17.10.2024).
2. Бондаренко Ю. Мережева форма здобуття освіти як модель реалізації індивідуальної освітньої траєкторії для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. № 7 (101). С. 286–297.
3. Боровець О. Облаштування безбар'єрного простору класної кімнати початкової школи України в умовах інклюзивного навчання. *Інноватика у вихованні*. 2023. С. 162–171.
4. Впроваджуємо інклюзію в закладі освіти. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Inclusion_zaklad_osvity_SQE-SURGe_2023.pdf (дата звернення: 08.01.2024).
5. Вайнола Р. Безбар'єрне середовище закладу освіти як умова інтеграції дітей з інвалідністю. *Післядипломна освіта в Україні*. 2018. С. 104–106.
6. Главацька О., Горішна Н., Слосанська Г. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: колективна монографія. Тернопіль: Осадча Ю.В. 2022. 326 с.
7. Глазкова І.Я., Хатунцева С.М. Теоретико-методичні засади безбар'єрного освітнього середовища. С. 97–120.
8. Деякі питання створення ресурсних центрів підтримки інклюзивної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 617. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.11.2024).
9. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/> (дата звернення: 29.09.2024).
10. Зарубич Т.Р., Потапюк Л.М. Безбар'єрне освітнє середовище як основа соціальної інклюзії. Соціально-психологічна допомога і соціальна робота:

виклики сучасності : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 18–19 квітня 2024 р.). Луцьк: відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2024. С. 344–348.

11. Ільїч Л.М., Науменко М.С. Впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти : аудит доступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць*. № 36 (2). 2021. С. 62–67.

12. Кисіль С.С. Дизайн доступного та безбар'єрного архітектурного середовища об'єктів транспортної інфраструктури. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. Вип. 53. 2019. С. 29–37.

13. Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*, № 5 (184), 2020. С. 131-136.

14. Конвенція про права осіб з інвалідністю (ратифікована Україною у 2006 році). URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Realizaciya-norm-Konvencii-pro-prava-osib-z-invalidnistyu.html> (дата звернення: 08.01.2024).

15. Крошка С.А. Організація безбар'єрного інклюзивного середовища у закладах освіти. *Збірник статей за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*. за ред. проф. В.М. Пристинського, Т.М. Пристинської. Слов'янськ, 2021. С. 242–248.

16. Матвеева Н. Інклюзивна освіта в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Освітній простір України*. 2017. № 11. С. 180–187.

17. Музафарова Е.А. Технології інклюзивної освіти як засобу для створення безбар'єрного навчання дітей з ОВЗ. *Освіта і виховання*. 2016. № 5. С. 89–91.

18. Нагорна О.В. Застосування технологій інклюзивної освіти як засіб створення безбар'єрного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *International Academy Journal Web of Scholar*, 1 (43), January 2020, С. 3-6. URL: <file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/326-Article%20Text-619-1-10-20200422.pdf> (дата звернення: 08.01.2024).

19. На засіданні Ради безбар'єрності за участю першої леді представлено пріоритетні проекти міністерств у цьому напрямі на 2023–2024 роки. URL:

<https://www.president.gov.ua/ru/news/na-zasidanni-radi-bezbaryernosti-zauchastyu-pershoyi-ledi-p-80989> (дата звернення: 26.11.2024).

20. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

21. Нечепорчук А. Новий освітній простір. Безбар'єрність: інформаційний посібник. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/408/NOP_Bezbaryernist.pdf (дата звернення: 28.11.2024).

22. Пиріг Л.А. Сучасний стан інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2012. № 9/2. Випуск 22. С. 135–140.

23. Позняк О.С. До проблеми створення інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 85. 2022. С. 146–150.

24. Потапенко О. Концептуальні засади створення безбар'єрного освітнього середовища. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). № 10 (28). 2023. С. 348–360.

25. Потапюк Л.М., Дендак А.С. Розвиток інклюзивної освіти в Україні : проблеми та перспективи впровадження. *Педагогічні науки: теорія та практика*. № 3 (47). Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 7-13.

26. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 05.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text> (дата звернення: 08.11.2024).

27. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон

України «URL: //http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6437&skl=9 (дата звернення: 08.01.2024).

28. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні: Указ Президента України №533/2020 від 03.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2020#Text> (дата звернення: 08.09.2024).

29. Про дошкільну освіту : Закон України станом на 31.03.2023 р. / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 8.10.2024).

30. Про загальну середню освіту : Закон України станом на 05.06.2023 р. / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 09.10.2024).

31. Про освіту : Закон України від 05.09.2017, редакція від 21.11.2021. URL: https://urst.com.ua/pro_osvitu/rozdil-I (дата звернення: 18.11.2024).

32. Про позашкільну освіту : Закон України станом на 22.05.2021 р. / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

33. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3662021%D1%80#Text> (дата звернення: 02.09.2024).

34. Романюк С. В. Сучасні технології навчання осіб з особливими освітніми потребами. *Педагогічний пошук*, 2019. № 1 (101). С. 37–40.

35. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. / Зубченко С.О., Каплан Ю.Б., Тищенко Ю.А. Київ : НІСД, 2020. 24 с.

36. Товстоган В.С., Глущенко І.І., Слатвінська А.А. Теоретико-методологічні засади організації інклюзивного середовища. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 86. С. 91–96.

37. Pomaza-Ponomarenko A., Hren L., Durman O., Bondarchuk N., Vorobets V. Management mechanisms in the context of digitalization of all spheres of society // Revista San Gregorio. SPECIAL EDITION-2020. Núm. 42. URL: <http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/issue/view/RSA-N42/showТoc> (дата звернення: 18.10.2024).

38. Pet friendly design guidelines and best practices for new multi-unit buildings, Consultant Team - Dialog: Ran Chen, Aviva Pelt, Kames Parakh. URL: [https://mtu.gov.ua/files/big_city_lab_album_war_chapt_1-4-1_compressed%20\(1\).pdf](https://mtu.gov.ua/files/big_city_lab_album_war_chapt_1-4-1_compressed%20(1).pdf) (дата звернення: 08.09.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

*Анкета для педагогів, які працюють з учнями з особливими освітніми
потребами*

Ім'я та прізвище: _____

Посада: _____

Освітній заклад/ досвід роботи: _____

1. Чи вважаєте Ви, що безбар'єрне освітнє середовище є основою соціальної інклюзії учнів?

2. Як Ви розумієте поняття «безбар'єрне освітнє середовище»?

3. Які, на Вашу думку, є основні характеристики безбар'єрного освітнього середовища?

4. Які, на Вашу думку, є найбільш поширеними проблемами, які перешкоджають організації безбар'єрного освітнього середовища для учнів з особливими освітніми потребами?

5. Які заходи, на Вашу думку, необхідно вжити для вирішення цих проблем?

6. Чи вважаєте Ви, що освітній заклад, в якому Ви працюєте, є безбар'єрним для учнів з особливими освітніми потребами?

7. Які, на Вашу думку, необхідно вжити додаткових заходів для організації безбар'єрності освітнього закладу, в якому Ви працюєте?

8. Які, на Вашу думку, є основні переваги інклюзивної освіти?

9. Які, на Вашу думку, є основні виклики, з якими зіштовхуються педагоги в процесі інклюзивної освіти?

10. Які, на Вашу думку, необхідно вжити заходів для подолання цих викликів?

11. Які ресурси та підтримка, на Вашу думку, необхідні педагогам для ефективної роботи з учнями з ООП?

12. Які зміни у законодавстві, на Вашу думку, необхідні для забезпечення інклюзивної освіти в Україні?

